

Knud Leem, a 18. századi számi lexikográfia úttörője **Vázlatok a *Lexicon Lapponicum Bipartitum* történetéről**

KELEMEN Ivett

Debreceni Egyetem
kelemen.ivett@arts.unideb.hu

A 18. század a számi szótárírás fellendülésének időszaka. Az ekkor született munkákat teológusok, lelkészek készítették, akik műveikkel elsősorban a számi nyelvterületekre induló misszionáriusok nyelvtanulását kívánták érdemben segíteni. A 18. századi Norvégiában a számi lexikográfia alapjai Knud Leem (1697–1774) nevéhez köthetők, őt tartják a számi irodalmi nyelv atyjának. Hagland 2000-ben közzétett tanulmányában Leem munkásságát ismertetve kijelenti: habár nem volt nyelvész végzettsége, mégis Norvégia első nyelvészének lehet tekinteni.

Írásomban Leem nyelvészeti munkáinak rövid ismertetésére vállalkozom, ezt a *Lexicon Lapponicum Bipartitum* szótárához kapcsolódó keletkezéstörténeti adalékokkal egészítem ki.

Misszió- és oktatásszervezés a 18. századi (Dán-)Norvégiában¹

A számi nyelv fejlődésének fontos részét képezte a keresztény hittérítés, a Lappföldre induló misszionáriusok és az ottani lelkészek tevékenysége. A reformációt követő időkben Isten szavának anyanyelven történő közvetítése az

¹ 1536-ban a dán és a norvég királyság perszónálunióba lépett, amely 1814-ig állt fenn. Ez idő alatt a politikai és gazdasági irányítás Dániából, Koppenhágából történt. 1537-től kezdve nem hívták össze a norvég államtanácsot, de az ország megőrizte külön törvényeit, a pénzverés jogát, és saját hadsereggel is rendelkezett. A dán (norvég) király, I. Frigyes támogatta Luther reformációját, ami Norvégiában viszont nem volt túl népszerű. Szintén 1537-ben – a király hatalmát megerősítendő – Norvégiában is bevezették a protestantizmust. A dán (és a német) lett a hivatalos, írott nyelv.

egyházi szövegek fordítása révén óhatatlanul magával vonta a kisebbségi – többek között a számi² – nyelvek (és kultúra) iránti érdeklődést is.

A számi nyelv oktatása, az első számi grammatikák, szótárak szerkesztése szoros kapcsolatban állt a misszionáriusok és a helyi papok tevékenységével. Norvégiában a missziós tevékenység az 1700-as években fokozódott, többek között az észak-norvégiai egyházi és a hozzá szorosan kapcsolódó iskolai körülményekről szóló lesújtó jelentések következtében (Kjølaas 1995: 26–27).

1714-ben alapította meg IV. Frigyes király Koppenhágában az ún. Missziós Kollégiumot (Missionskollegiet), ami királyi védnökség alatt finanszírozta és irányította a protestáns missziókat. Az intézmény fő feladata az Indiába irányuló misszió megszervezése volt, de 1716-tól kezdve a számik lakta területek misszionáriusi tevékenységeinek irányítása is hozzá tartozott. Ennek vezetője Thomas von Westen (1682–1727) misszionárius lelkész lett, akit „a számik apostolaként” tartanak számon. Westen néhány év alatt megszervezte a lappföldi missziót, kápolnákat, iskolákat építtetett.

A számi nyelvoktatás központja ekkor Trondheim városa volt. A Trondheimi Katedrális Iskolában a misszionáriusok képzésére létrehozták a Seminarium Scholasticum nevű intézetet. Az intézmény a leendő papok, misszionáriusok számára biztosított számi nyelvi képzést, mielőtt megkezdték volna teológiai tanulmányaikat Koppenhágában. Feladata volt továbbá a bibliai ismeretek közvetítése, illetve a norvég nyelvtanárok képzése is. Westen missziós stratégiája egyértelmű volt: a számik anyanyelvükön hallgassák meg Isten szavát. Ezzel azonban szembekerült az akkori – dán születésű – norvég protestáns trondheimi püspök, Peder Krog (1654–1731) nézeteivel. A püspök szerint a számiknak kell norvégul megtanulniuk, ezért mind a prédikáció során, mind az oktatásban a norvég nyelvet kell használni. Ez a nézeteltérés újra és újra előkerült az újabb püspökök kinevezése során.³

Westen halálakor bezárt a Seminarium Scholasticum. Azonban az új püspök, Eiler Hagerup és a Scholasticum hagyományait folytatni hivatott, 1752-

² Jóllehet a számik egységes népként definiálják magukat, a földrajzilag egymástól távol élő számik nyelvei/nyelvjárásai olyan szinten különböznek, hogy azok beszélői nem értik meg egymást. Így nyelvészeti szempontból inkább számi nyelvekről szokás beszélni. Tanulmányomban én is ehhez az egyre inkább elfogadott szakmai irányvonalhoz igazodom.

³ A Krogot követő Eiler Hagerup (1731–1743) szerint a számiknak dánul kell megtanulniuk. Ezzel szemben a következő előljáró, Ludvig Harboe (1743–1748), ill. később Johan Ernst Gunnerus (1758–1773) is a számi nyelv oktatását támogatta, ám az őket követő Marius Frederik Bang (1773–1787) ismét az anyaország nyelvén történő prédikálást preferálta.

ben alapított Seminarium Lapponicum működésével a számi nyelv és kultúra újabb virágkora érkezett el. Ennek az időszaknak kiemelkedő alakja, az intézmény vezetője volt Knud Leem, aki nyelvészeti munkáival méltán válhatott az északi számi lexikográfia úttörőjévé (Kjølaas 1995: 27–29).

Knud Leem élete, munkássága

Leem 1697-ben született Haramban, Kelet-Norvégiában. Tanulmányait 1713-ban kezdte meg a Koppenhágai Egyetemen. Már végzett teológusként, 1715-ben keltette fel érdeklődését a számi nyelv és kultúra. 1722–23-ban követte Thomas von Westen missziós útjára Finnmarkenbe.⁴ Ez az út tovább fokozta a számik és a számi nyelv iránti érdeklődését, így aztán 1723-tól kezdve azon dolgozott, hogy a finnmarkeni számik közé kerülhessen misszionárius lelkészként. Mivel azonban még igen fiatal volt, így oktatóként és idősebb papok asszisztenseként kezdett dolgozni a nyugat-norvégiai Møre városában. 1725-ben vált valóra az álma, amikor Westen Porsanger és Laksefjord misszionárius lelkészévé nevezte ki. Odaérkezését követően kezdte meg a számi nyelv tanulmányozását.⁵ 1728-tól 1733-ig Alten-Talvik⁶ lelkésze volt, így még közelebbről tanulmányozhatta a számik hitét, életformáját és nem utolsósorban a nyelvét is. 1734-ben Avaldsnesbe, Dél-Norvégiába helyezték át. Ekkor merült fel benne az igény, hogy norvég misszionáriusokat oktasson számi nyelvre, és megismertesse velük a számi kultúrát.

Leem tízéves finnmarkeni tartózkodása során széleskörű tudást gyűjtött a számi nyelvről. Ennek eredményeként jelentette meg 1748-ban Koppenhágában első számi grammatikáját.⁷ A 400 oldalas grammatika anyaga a Porsangerfjord területén élő számik által beszélt karasjoki dialektusra épült. Ez a nyelvtan teljes mértékben Leem saját munkája volt, nem támaszkodott a korábbi években

⁴ Norvégia legészakkeletibb és egyben legnagyobb (48 618 km²) kiterjedésű megyéje. Lakosainak száma 75 ezer. Lappföld részét képezi, az itt lakók egynegyedét teszik ki a számik. A legfontosabb számik lakta városok: Kautokeino, Karasjok, Tana, Nesseby és Porsanger. Finnmarken 1803-ig a trondheimi egyházmegyéhez tartozott.

⁵ Thomas von Westen 1723-ban a Missziós Kollégiumnak írt levelében elismerően szól Leemről: máris számi nyelven prédikál, és a számik nagyon kedvelik (Hammond 1787: 849).

⁶ Település Finnmarken délnyugati részén.

⁷ *En lappisk Grammatica efter den Dialect, som bruges af Field-Lapperne udi Porsanger-Fiorden: samt et Register over de udi samme Grammatica anførte Observationers Indhold, hvorhos er føyet et Blad af den berømmelige Historie-Skriveres Hr. Baron Ludvig Holbergs Kirke-Historie oversat i det Lappiske Tungemaal med en Analyse over hvert Ord.*

megjelent (svédországi) számi nyelvtanokra.⁸ Ez volt az első tudományos igényű, Norvégiában megjelent munka a számi nyelvről.

1752-ben Leem megkapta a „professor lingvæ lapponiæ” címet és ettől kezdve ő vezette a Seminarium Lapponicum Fredericianumot⁹ Trondheimben. Thomas von Westenhez hasonlóan rendkívül fontosnak tartotta, hogy a Lappföldre induló misszionáriusok, papok anyanyelvükön szólítsák meg a számikat. Professzorként publikált első alkotása az *En Lappisk Nomenclator efter den Dialect, som bruges af Fjeld-Lapperne i Porsanger-Fjorden* [Lapp szójegyzék a Porsanger-fjord területén beszélt hegyi lapp dialektus alapján] című dán–számi szószedet, amely 1756-ban, Trondheimben jelent meg.

A Lexicon Lapponicum Bipartitum

Grammatikájának megjelenését követően Leem még egy évig élt Kopenhágában. Itt kezdte meg nagy opusza, a háromnyelvű szótár írását. 1763 decemberében Gunnerus püspök már utalást tesz jövőbeni feladatként egy teljes számi–dán szótárra, és külön megjegyzi, hogy a latin jelentéseket is meg kell adni (Dahl 1906: 15). Leem eredeti elképzelése feltehetően csak egy két-nyelvű szótár lett volna.

A Missziós Kollégium igyekezett siettetni a szótár elkészülését, de – többek között az anyagi támogatás csekélysége miatt (a Kollégium ugyanis nem vállalta a szótár nyomtatását!) – a munka nem olyan ütemben haladt, mint ahogy azt várták volna. A nyomtatást 1764 októberében Leem mostohafia, Jens Lemvig is megtámogatta 400 rigsdalerrel¹⁰ (Dahl 1906: 16, 21–22).

Leemnek kora és egyre gyakoribb betegeskedése miatt állandó helyettesre volt szüksége. Erre a pozícióra Gunnerus püspök Anders Porsangert javasolta.

⁸ Az első számi nyelvtan Per Fjellström *Grammatica lapponica* (1738) című műve volt. (vö. Tóth 2014: 133–134). 1743-ban ugyanezzel a címmel jelent meg, szintén Stockholmban, Henrik Ganander számi nyelvtana.

⁹ A Westen alapította Seminarium Scholasticum folytatásaként jött létre 1752-ben, Trondheimben. Célja – hasonlóan elődjéhez – a misszionáriusok számi nyelvű oktatása volt. Leem haláláig, 1774-ig működött.

¹⁰ Az 1814-ig fennállt dán–norvég perszonálunió pénzneme volt. Az előtag jelentése ’állami’ (vö. dán *rige*, no. *riki*, izl. *riki*, sv. *rike*, ném. *Reich*, holl. *rijk*, ang. *-ric*), a *daler* utótag etimológiailag a *tallér*, *dollár* szavakhoz kapcsolható (Maticsák 2018: 65, 156).

Porsanger és Leem konfliktusa

Anders (Biret-Ánde) Andersen Porsanger (1735–1780) az első számi anyanyelvű személy, aki felsőfokú teológiai végzettséggel rendelkezett. Trondheimben fogadta fel Gunnerus püspök Leem munkájának megsegítésére, miközben a helyi katedrális iskolában tanult. 1761-ben tette le teológusi vizsgáit Koppenhágában, és a következő évben Varangerben¹¹ lett misszionárius. 1764-ben aztán visszatért Trondheimbe, és az év márciusától a Seminarium Lapponicum adjunktusaként, emellett kórházi lelkészként folytatta tevékenységét. Porsangernek – a szótár írása mellett – számos feladata volt, s a megélhetése miatt külön munkákat is vállalt, így ez is hozzájárult a szótárszerkesztés lassúságához. Végül 1768-ban kezdődött el a *Lexicon Lapponicum Bipartitum* első kötetének (*Pars prima sive Lapponico-danico-latina*) a nyomtatása Trondheimben. Bár az első kötet kiadásával párhuzamosan készült a második kötet kézírata is, ám a Leem és Porsanger között a közös munka kezdetétől jelen lévő feszültség az idő előrehaladtával egyre inkább nőtt. A feszültséget tovább fokozta, hogy Porsangert folyamatos anyagi gondjai mellett egyre több feladat elvégzésére is kötelezték. Leem ekkor alig tanított már a Szemináriumban, és a szótár írásából is csak csekély részt vállalt (ekkorra már annyira remegett, hogy egy aláírás is komoly erőfeszítésbe került, vö. Martinussen 1992: 20–21). Minden feladat Porsangerre hárult tehát, aki nem mert panaszkodni, bár a Missziós Kollégium archívumában több általa írt levél is megtalálható, melyben fizetésemelés iránti kérélmeket nyújtott be, illetve Leem posztjának „megöröklése” felől érdeklődött (Martinussen 1992: 21).

Porsanger elégedetlen volt Leem ortográfiájával, ez jelentős konfliktusforrás volt közöttük. Erről már 1767-ben, a Missziós Kollégiumnak írt levelében is említést tett (vö. Martinussen 1992: 43–51). Ez a probléma csak fokozódott, amikor Porsangert Koppenhágába hívták 1769-ben, hogy segítse az éppen akkor ott dolgozó magyar jezsuita, Sajnovics János munkáját. Sajnovics ugyanis a számi és magyar nyelv között fennálló rokonság megállapítását követően javasolta a magyar helyesírás bevezetését az (északi) számi nyelvre.

Mint köztudott, Sajnovics János és Hell Miksa egy csillagászati expedíción vett részt Vardø szigetén, ahol a számi nyelvet is tanulmányozni kezdtek. Ehhez a munkához Leem fent említett grammatikáját, illetve a *Nomenclator* szójegyzékét kapta segítségül Sajnovics, aki csak nagy nehézségek

¹¹ Finnmarken megye legkeletibb részén lévő közigazgatási egység.

arán tudta használni őket, a helyesírás „furcsasága”, illetve a dán nyelv ismeretének hiánya miatt. Hallva azonban az élőnyelvi számít, arra a következtetésre jutott, hogy a magyar helyesírás – már csak rokonsága miatt is – alkalmasabb volna a számi nyelv leírására.¹² Ezt az elképzelést meg is osztották támogatójukkal, Otto Thott-tal, a Királyi Tudományos Akadémia akkori elnökével, aki lelkesen fogadta az ötletet.¹³ Thott kérésére Gunnerus püspök Porsangert jelölte ki Sajnovics segítőjévé, aki elismerően nyilatkozott róla.

Porsanger hamar megismerkedett a magyar helyesírással, és Sajnovicssal neki is láttak a Leem-szótár magyar helyesírással történő átírásához. Ezzel tulajdonképpen csúcspontjára jutott a Leem–Porsanger konfliktus, hiszen ezt az átírást Leem erőteljesen visszautasította. A nézeteltérésről Sajnovics is tudott, naplójának 1770. március 27-ei bejegyzése ugyanis így szól: „Nálunk járt Porsanger úr, akiről a püspök és Leem azt tételezte fel, hogy titokban velünk szövetkezik.”

Gunnerus püspök 1770 decemberében kelt leveléből kiderül, hogy a lexikonnak két kézírata állt rendelkezésre: a Leem-féle régi és a Sajnovics-féle új helyesírással¹⁴ lejegyzett változat. A püspök azt javasolta, hogy pártatlanként Gerhard Sandberg (1741–1805) misszionárius döntsön, melyik ortográfia alkalmasabb a számi nyelvre. A döntést nehezítette, hogy 1770. július 7-én Porsanger a Missziós Kollégiumnak küldött jelentésében¹⁵ tulajdonképpen Sajnovics hatására, de attól valamelyest eltérve, egy harmadik helyesírási javaslattal állt elő. Gunnerus püspök 1771. április 22-én írt leveléből is egyértelműen kiderül, hogy három helyesírás között kellett volna döntenie: Leem, Porsanger vagy Sajnovics helyesírása lenne-e a megfelelő? A kérdés nyitott maradt, a nyomtatás egészen 1773-ig állt. Ekkor az M betűtől folytatódott a nyomtatás, a kézirat pedig addigra már teljesen elkészült (Dahl 1906: 64).

¹² „...a magyar és lapp nyelvnek már kiejtés alapján is azonosnak kell lennie...” (Dem. 36).

¹³ „...elhatározta, a lapp könyvekben a LEEM-féle helyesírás helyett, amely ingatag, erőtlen és mint afféle gyerekcipőben járó dolog, bizonytalankodó, vezessék be a szilárd, erős és több évszázad alatt ragyogóan kiművelt magyar helyesírást” (Dem. 43).

¹⁴ Sajnovics naplója alapján tudjuk, hogy a magyar helyesírással átírt szótár 1770 májusában elkészült, s azt átadta Otto Thottnak.

¹⁵ *Betænkning om den lappiske Orthographies Forandring efter den Ungarske* [Jelentés a lapp nyelv ortográfiájának változtatásáról a magyar alapján].

A helyesírásokról¹⁶

A Leem által használt helyesírás valóban igen nehézkes és sok esetben félrevezető volt. Legfőbb kritikusa maga Sajnovics János, aki *Demonstratiójában* külön fejezetet szentel a Leem-féle helyesírás ismertetésének (4. és 5. paragrafus). Be kell azonban látni, hogy különösen nehéz dolga volt Leemnek, úttörőként ugyanis saját maga kellett létrehoznia helyesírási rendszerét. A problémát az jelentette, hogy a számiban számos olyan hang van, mely nincs meg a dánban, amely Leemnél a leírás alapját jelentette. Erre Leem azt a megoldást választotta, hogy egy hangot több betűvel írt le. Jóllehet nyomdatechnikai szempontból egyszerűbb (és költséghatékonyabb) volt ez a megoldás, rettentően meg is nehezítette az olvasást, hisz nem lehetett pontosan tudni, hogy az adott pozícióban lévő betűkombináció egyetlen hangot jelöl-e vagy többet.

Sajnovics és Porsanger egyetértettek abban, hogy célszerű egy hang jelölésére egy betűt használni. A különbség abban állt, hogy míg Sajnovics a magyar nyelvben használt ékezetes betűk bevezetését javasolta (ami idegen volt, és az új karakterek bevezetése miatt a nyomtatás szempontjából költséges is), addig Porsanger a latin betűk mellett a görög betűket vette fel helyesírási javaslatába. Ennek előnye, hogy ezek a tudományos világban, ezzel együtt a nyomdában is ismertek voltak, így kevésbé hatottak idegenül, mint a diakritikus jelekkel ellátott magyar betűk (Martinussen 1992: 34–35).

Sajnovics helyesírását tulajdonképpen hazatérését követően el is vetették, Porsanger javaslata pedig feltehetően a kora szaktekintélyének számító, nagy tiszteletnek örvendő Leemmel való egyre erősödő ellentéte miatt nem valósulhatott meg. A „pártatlan” véleményezés eredménye tehát az lett, hogy továbbra is Leem helyesírását tartották a legmegfelelőbbnek a számi nyelv lejegyzésére.

Vélhetően ugyancsak a Leem és Porsanger közötti feszültség miatt, Leem 1773-tól új segítőt kapott Christian Weldingh¹⁷ személyében, aki azonban váratlanul még ebben az évben elköltözött Trondheimből (Dahl 1906: 67). 1774-ben aztán Leem meghalt. A nyomtatás ekkor az S betűnél tartott (Dahl 1906: 76). Halálát követően kéziratait a számi nyelvet jól ismerő Gerhard Sandberg misszionárius kapta meg. Ő 1775-ben Koppenhágába utazott, hogy ott rendezze sajtó alá a kéziratot, melynek korrektúrázásában Weldingh is aktívan részt vett (Dahl 1906: 83). Ekkor még úgy gondolták, mintegy két év múlva

¹⁶ A három helyesírás részletesebb ismertetésétől jelen esetben eltekintek, ez egy későbbi írásom anyagát fogja képezni.

¹⁷ Dán származású misszionárius, Porsanger legfőbb vetélytársa.

elkészülhet a teljes szótár, valójában azonban még öt év kellett a munka befejezéséhez: 1781-ben jelent meg a lexikon második kötete (*Lexicon Laponicum pars secunda danico-latino-laponica*), amelyből 630 példány látott napvilágot. Vélhetően számos példánya megsemmisült az 1795-ös koppenhágai tűzvészben, emiatt a Leem-szótár nagyon ritka és nehezen beszerezhető könyvritkássá vált.

A következő szótár 1887-ben jelent meg, szerzője Jens Andreas Friis volt. Friis munkásságával elkezdődött a számi lexikográfia „fénykora”, amikor már nyelvész szakemberek nyelvészeti megközelítésből dolgoztak szótáraikon.

Irodalom

- Dahl, Ove 1906: 'Biskop Gunnerus' virksomhed. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. No. 4. Trondhjem.
- Fjellström, Per 1738: Grammatica lapponica exhibens linguæ hujus, peculiarium licet, et ab aliis linguis differentem, regulis tamen grammaticalibus adstrictam indolem. In linguarum studiosorum gratiam, potissimum vero illorum, quibus munera inter lappones obeunda demandata sunt. Brevissima qua fieri potuit methodo conscripta, a Petro Fiellström. Holmia.
<http://digibook.ub.umu.se/rara/12319646.pdf>
- Friis, Jens Andreas 1887: Lexicon lapponicum cum interpretatione latina et norvegica adiuncta brevi grammaticæ lapponicæ adumbratione. Ordbok over det lappiske sprog med latinsk of norsk forklaring samt en oversigt over sprogete grammatik. Christiania.
- Ganander, Henrik 1743: Grammatica lapponica: linguæ Europearum prope antiquissimæ solidam planamque viam genium linguæ lapponicæ addiscere desideranti monstrans, opfra ac studio Henrici Ganandri Aboensis, comminist. Lapmarch. Tornoensis, jam design. pastoris in Siundo, elaborata. Holmia.
- Hagland, Jan Ragland 2000: Knud Leem vår første språkvitenskapsmann! In: Eliassen, Knut Ove – Fauskevåg, Svein-Eirik – Goring, Paul (eds), 1700-tallet: Artikler om språk, litteratur, musikk og estetikk. Fauskevåg & P. Goring. (Kulturstudier 15.) Bergen. 87–96.
- Hammond, Hans 1787: Den Nordiske Missions-Historie i Nordlande Finmarken og Trundhiems Amt til Lappers og Finners Omvendelse, fra første Begyndelse indtil hen udi Aaret 1727 ... Gyldendalske Forlag. København.
- Itkonen, Erkki 1962: Eräistä Knud Leemin lapin sanakirjoissa mainituista sanoista. Virittäjä 66: 261–267.

- Kjølaas, Per Oskar 1995: Bibelen på samisk. En bok om samisk bibeloversettelse. Det Norske Bibelselskap. Oslo.
- Kristiansen, Roald E.: Den norske kirken og det samiske
https://kirken.no/.../kirken...kirken/...kirken/kirkeradet/.../kr_48_16...
- Leem, Knud 1748: En lappisk Grammatica efter den Dialect, som bruges af Field-Lapperne udi Porsanger-Fiorden: samt et Register over de udi samme Grammatica anførte Observationers Indhold, hvorhos er føyet et Blad af den berømmelige Historie-Skriveres Hr. Baron Ludvig Holbergs Kirke-Historie oversat i det Lappiske Tungemaal med en Analyse over hvert Ord. Gottman Friedrich Kisel, Kiøbenhavn. <https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb105891009.html>
- Leem, Knud 1756: En Lappisk Nomenclator efter den Dialect, som bruges af Fjeld-Lapperne i Porsanger-Fjorden. Jens Christensen Winding, Tronhiem. <https://saamilinguistics.files.wordpress.com/2016/05/leem1756.pdf>
- Leem, Knud 1768: Lexicon Lapponicum bipartitum: Lapponico-Danico-Latina & Danico-Latino-Lapponica cum Indice latino. Pars prima sive Lapponico-Danico-Latina. Nidarosiae. Pars secunda Danico-Latino-Lapponica. Cura et studio Gerhard Sandbergii Hafniae, 1781.
<https://www.nb.no/nbsok/nb/f7147c85118952098ba3af3b2b513745?lang=no#5>
<http://fennougrica.kansalliskirjasto.fi/handle/10024/88927>
- Lindkjølen, Hans 2005a: Kirkens rolle i samisk opplæring. <http://skuvla.info/skolehist/lind-n.htm>
- Lindkjølen, Hans 2005b: The Church's role in Sami education. <http://skuvla.info/skolehist/lind-e.htm>
- Martinussen, Bente 1992: Anders Porsanger – teolog og språkforsker fra 1770-tallets Finnmark. Nordlyd 18: 15–59.
- Maticsák Sándor 2018: A mókusbörtöl az euróig. Pénznevek etimológiai szótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Nielsen, Konrad 1953: Knud Leems Lexicon lapponicum. *Studia septentrionalia*. Vol. V. Liber saecularis in honorem J. Qvigstadii Pars II: 17–31. Oslo.
- Norsk biografisk leksikon. <https://nbl.snl.no/>
- Rydving, Håkan 2013: Words and Varieties. *Lexical Variation in Saami*. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 269. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Sandberg, Gerhard 1781: *Lexicon Lapponicum Bipartitum pars secunda danico-latino-lapponica*.
<http://fennougrica.kansalliskirjasto.fi/handle/10024/88927>

- Szjő Enikő (szerk.) 1990: Sajnovics naplója 1768–1769–1770. Bibliotheca Regulyana 1. ELTE, Finnugor Nyelvtudományi Tanszék, Budapest.
- Szjő Enikő (szerk.) 1994: Sajnovics János: Demonstratio. Bizonyítás. A magyar és a lapp nyelv azonos. Bibliotheca Regulyana 2. ELTE, Budapest. = Dem.
- Torsøe, Mathilde 2018: Norges første professor forsket på samisk språk. <https://forskning.no/2018/02/han-var-norges-forste-professor/produsert-og-finansiert-av/uit-norges-arktiske-universitet>
- Tóth Anikó Nikolett 2014: A lapp szótárak. In: Maticsák Sándor – Tóth Anikó Nikolett – Petteri Laihonen, Rokon nyelveink szótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 131–158.
- Tóth Anikó Nikolett 2015: A számi lexikográfia évszázadai. Nyelvtudományi Közlemények 111: 151–184.

*

Knud Leem, the pioneer of Saami lexicography in the 18th century
Tracing the history of *Lexicon Lapponicum Bipartitum*

North Saami lexicography begins with the work of Norwegian priest and missionary Knud Leem, who is considered one of the most outstanding scientists of his time. He worked as a missionary in the Finnmarken municipality inhabited by Saamis. During this period he acquired extensive knowledge about the North Saami language that resulted in his Saami Grammar (*En Lappisk Grammatica*) in 1748; he later published his Danish-Saami glossary (*En Lappisk Nomenclator*) in 1756. His most significant work is the *Lexicon Lapponicum Bipartitum*, a trilingual dictionary. Its first volume (Saami-Danish-Latin) was published in 1768, and the second in 1781 (Danish-Latin-Saami). In my study, I will trace some of the less known aspects of the formation of this dictionary.

IVETT KELEMEN